

Examen HAVO
2025

tijdvak 1
maandag 19 mei
9.00 - 11.30 uur

tekenen, handvaardigheid, textiele vormgeving

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 28 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 64 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.

Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Levendige trappenhuisen

Vragen bij afbeelding 1 tot en met 10

De voorbeelden in dit blok komen uit een paleis uit de barok en een negentiende-eeuws herenhuis. De architecten die ze ontwierpen werden er beroemd mee.

De Italiaanse beeldhouwer en architect Gian Lorenzo Bernini (1598-1680) kreeg tijdens zijn leven veel opdrachten van de invloedrijke familie Barberini. Een van hen werd in 1623 tot paus gekozen: paus Urbanus VIII. Hij had Bernini leren kennen als kind, voedde hem op en zorgde voor een goede opleiding aan het hof. Bernini groeide uit tot een getalenteerd beeldhouwer en architect. Op figuur 1 zie je het marmeren beeld dat Bernini rond 1640 maakte van paus Urbanus VIII.

figuur 1

Bekijk figuur 1.

Bernini benadrukt de belangrijke status van de paus, onder andere door het beeld op een sokkel te plaatsen.

- 3p **1** Noem nog drie aspecten van het beeld die bijdragen aan de belangrijke status van de paus.

Bernini maakte ook een marmeren portretbuste van de paus. Je ziet de buste op figuur 2. Op afbeelding 1 zie je een detail.

figuur 2

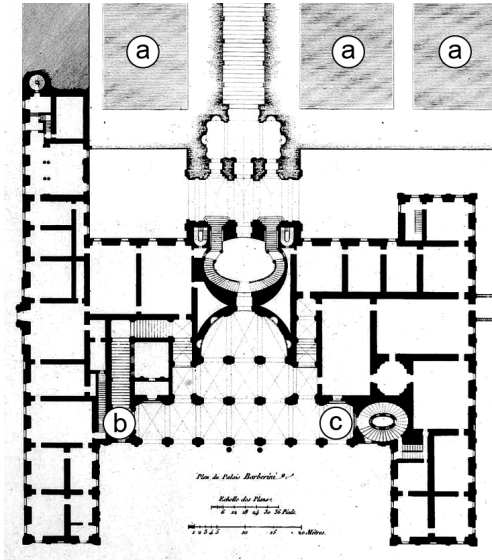
Bekijk het detail op afbeelding 1.

Bernini was beroemd om zijn vakmanschap. Dit is bijvoorbeeld te zien aan de vormgeving van de kraag. Verder slaagde hij erin om de ouderdom van de paus op een levensechte manier te verbeelden.

- 3p **2** Geef
- aan waaruit Bernini's vakmanschap blijkt als het gaat om de vormgeving van de kraag.
 - twee voorbeelden waaruit de levensechte verbeelding van de ouder wordende paus blijkt.

De familie Barberini woonde en werkte in een groot paleis in Rome. Het paleis werd begin zeventiende eeuw verbouwd in de stijl van de barok. Op afbeelding 2 zie je een recente foto van het paleis. Figuur 3 toont de plattegrond en figuur 4 de ingang.

figuur 3

a paleistuin

b trap ontworpen door Bernini

c trap ontworpen door Borromini

figuur 4

Bekijk afbeelding 2 en figuur 3 en 4.

Voor een gebouw in de stijl van de barok is de architectuur van dit paleis vrij sober. Toch herken je de barok onder meer aan de sterk naar voren uitstekende (zij)vleugels.

- 3p **3** Beschrijf nog drie kenmerken van de barok aan de hand van het exterieur en/of van de plattegrond.

Bernini en de architect Francesco Borromini ontwierpen destijds twee bijzondere trappen(huizen) aan weerszijden van de centrale ingang. Op de plattegrond van figuur 3 (zie b) en op afbeelding 3 en 4 zie je het trappenhuis dat Bernini ontwierp. De trap leidt naar een ontvangstkamer.

Bekijk afbeelding 3 en 4.

Dit trappenhuis is zo ontworpen dat het de gasten haast dwingt om hun pas te vertragen, elkaar te zien en/of te spreken. Zo kunnen de beelden die in de nissen geplaatst zijn, aanleiding geven voor een gesprek in het trappenhuis.

- 2p **4** Geef nog twee andere aspecten van het ontwerp die het trappenhuis tot een plek van ontmoeting en gesprek maken.

Bekijk afbeelding 5 en 6 en figuur 3.

Op afbeelding 5 en 6 zie je het trappenhuis dat Borromini ontwierp. Het bevindt zich rechts van de ingang. Zie (c) op figuur 3.

Bezoekers moesten destijds verrast zijn geweest door het vernieuwende, dynamische ontwerp van het trappenhuis van Borromini.

- 2p **5** Beschrijf twee aspecten van het trapontwerp die vernieuwend en/of dynamisch waren.

Paus Urbanus VIII zou Bernini ooit begroet hebben met de volgende woorden: "Het is voor u een groot geluk om de paus te mogen ontmoeten, maar het geluk is voor mij nog veel groter dat u, Bernini, leeft tijdens mijn ambtsperiode als paus."

Uit het citaat is af te leiden dat de paus veel betekenis hechtte aan de duurzame verbintenis met een groot en veelzijdig kunstenaar. De familie Barberini had dan ook belangen bij de aanstelling van een kunstenaar zoals Bernini aan het hof.

- 2p **6** Geef twee belangen die de familie moet hebben gehad bij de langdurige aanstelling van een kunstenaar, zoals Bernini, aan het hof.

Tijdens de verbouwing van het paleis overleed de hoofdarchitect. Bernini kreeg de leiding over de afbouw van het paleis, omdat hij goede contacten had met de familie. Borromini moest onder zijn leiding verder werken, ook al was hij als vernieuwend architect en uitstekend ingenieur geschikter geweest dan Bernini voor deze taak.

Stelling: Sociale vaardigheden en invloedrijke contacten zijn net zo belangrijk voor een carrière van een kunstenaar als het maken van vernieuwend werk.

- 2p **7** Leg uit wat het belang is van
- sociale vaardigheden voor de carrière van een kunstenaar.
 - het maken van vernieuwend werk voor de carrière van een kunstenaar.

Op afbeelding 7 zie je Huis Tassel in Brussel (1893). Het woonhuis is ontworpen door de Belgische architect Victor Horta. De opdrachtgever en bewoner van het huis was Émile Tassel. Tassel was een professor in de meetkunde en een vriend van Horta.

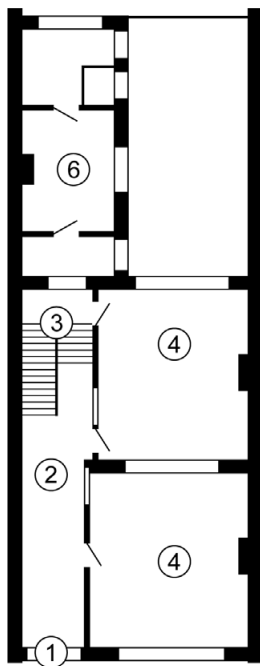
Op afbeelding 7 zie je de voorgevel van Huis Tassel. Het huis past in het negentiende-eeuwse straatbeeld met vrij smalle, hoge herenhuizen. De gevel bevat een voor die tijd bijzondere combinatie van materialen: natuursteen, veel glas en ijzer.

Toch wekt de gevel vooral een voorname, klassieke indruk.

- 3p 8 Noem drie aspecten van de gevel die bijdragen aan die voorname, klassieke indruk. Laat materiaalgebruik buiten beschouwing.

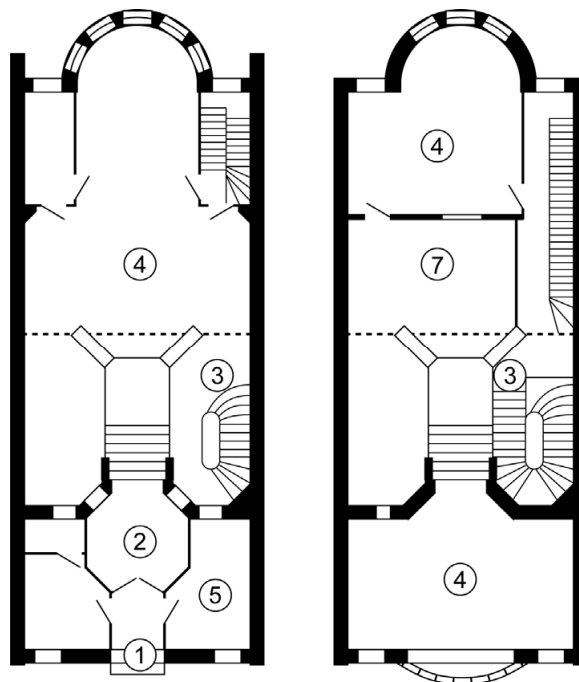
Op figuur 5 zie je een plattegrond van de begane grond van een standaardtype herenhuys uit de negentiende eeuw. Op figuur 6 zie je links de plattegrond van de begane grond en rechts de eerste verdieping van Huis Tassel.

figuur 5

- 1 ingang
- 2 hal
- 3 trap
- 4 eet-/woonkamer

figuur 6

- 5 studeerkamer
- 6 keuken
- 7 huisbioscoop

De indeling van Huis Tassel was in meerdere opzichten speelser vormgegeven dan een standaardtype herenhuis uit die tijd.

Vergelijk figuur 5 en 6.

- 3p **9** Geef op basis van figuur 5 en 6 drie verschillende voorbeelden waaruit die speelsere vormgeving van Huis Tassel blijkt.

Bekijk afbeelding 8, 9 en 10.

Op afbeelding 8, 9 en 10 zie je delen van het interieur van Huis Tassel. Je ziet dat verschillende kunstdisciplines en ambachten samenkomen in een totaalkunstwerk.

- 2p **10** Geef twee voorbeelden van manieren waarop verschillende kunstdisciplines en/of ambachten op elkaar zijn afgestemd.

Bekijk afbeelding 8, 9 en 10.

Het creëren van een totaalkunstwerk wordt beschouwd als een van de kenmerken van de Art Nouveau die eind negentiende eeuw in Europa populair werd.

- 3p **11** Geef nog drie andere kenmerken van de Art Nouveau die je ziet in het interieur van Huis Tassel.

Horta had tijdens zijn leerjaren als architect gewerkt onder de leiding van Alphonse Balat. Balat gaf leiding aan de bouw van de koninklijke botanische kassen in België. Horta had hier ervaring met ijzeren constructies opgedaan.

Hoewel ijzeren constructies al bekend waren van bouwwerken zoals bruggen, kassen en stations, gold de toepassing ervan in een woonhuis, zoals Huis Tassel, als zeer vernieuwend.

- 1p **12** Leg uit wat hieraan zo vernieuwend was.

Delaunay en het moderne leven

Vragen bij afbeelding 11 tot en met 16

Het echtpaar Sonia en Robert Delaunay woonde en werkte in Parijs. Zij namen intensief deel aan het stadsleven. Soms stelden ze hun werken samen tentoon. In 1914 hingen hun werken naast elkaar op de Salon des Indépendants in Parijs. Deze salon van 'onafhankelijke kunstenaars' was een jaarlijks terugkerende tentoonstelling waar het werk van avant-gardekunstenaars te zien was.

Robert Delaunay presenteerde op deze Salon het werk *Hommage à Blériot* (Eerbetoon aan Blériot) dat je ziet op afbeelding 11. Blériot was een Franse luchtvaartpionier die in 1909 als eerste met een zelfontworpen vliegtuig het Kanaal over vloog.

Bekijk afbeelding 11.

Het schilderij van Robert Delaunay lijkt op het eerste gezicht abstract, maar rechts bovenin zie je een vliegtuigje. Er zijn meer voorbeelden in het werk te vinden die verwijzen naar het moderne (stads)leven.

- 3p 13 Noem nog drie aspecten van de voorstelling die naar het moderne (stads)leven verwijzen.

Op afbeelding 12 zie je het schilderij waarmee Sonia Delaunay deelnam aan de Salon. De kunstenaars probeerden beiden in hun werk een indruk te geven van de dynamiek van de moderne stad. Dit deden ze onder meer door middel van kleur en compositie.

Bekijk afbeelding 11 en/of 12.

- 2p 14 Toon aan op welke manier
- de kleur bijdraagt aan de dynamiek.
 - de compositie bijdraagt aan de dynamiek.

Het schilderij van Sonia Delaunay op afbeelding 12 heeft als titel *Prismes électriques* (Elektrische prisma's). Een prisma is een driekantig stuk glas dat wit licht opbreekt in de afzonderlijke kleuren van de regenboog.

Aan het begin van de twintigste eeuw werd in Parijs elektrische (straat)verlichting aangelegd. Zoveel meer licht in de stad moet in die tijd een enorm indrukwekkende ervaring zijn geweest.

Sonia Delaunay wilde in haar werk *Prismes électriques* die (visuele) ervaring verbeelden.

- 2p 15 Beschrijf twee manieren waarop zij in haar werk op afbeelding 12 die visuele ervaring van (elektrisch) licht verbeeldt.

Het werk van Sonia en Robert Delaunay toont inhoudelijk overeenkomsten met het futurisme.

- 1p 16 Geef op basis van afbeelding 11 en/of 12 een inhoudelijke overeenkomst met het futurisme.

In 1913 verscheen het echtpaar op het Bal Bullier, een beroemde danszaal in Parijs. Het echtpaar Delaunay droeg kostuums die door Sonia zelf gemaakt waren. Sonia droeg de jurk die je ziet op afbeelding 13. De jurk is gemaakt van verschillende stukjes stof: gekleurd, glanzend, mat, dik en dun. Op figuur 7 zie je Sonia in haar zelfgemaakte jurk.

figuur 7

Sonia trok die avond veel aandacht met deze creatie. De bevriende dichter Appolinaire schreef nadien over haar jurk dat die "een sculptuur van levendige vormen" was.

Bekijk afbeelding 13 en figuur 7.

- 2p 17 Geef
- een kenmerk van de jurk dat bijdraagt aan de indruk van een sculptuur.
 - een aspect van de vormgeving dat bijdraagt aan de levendige indruk van de jurk.

Vanaf 1917 begint Sonia Delaunay naast het maken van schilderijen met het ontwerpen van stoffen en kleding voor anderen. Haar moderne, abstracte schilderstijl vormde daarvoor een belangrijke inspiratiebron.

Op afbeelding 14 en figuur 8 zie je de jas die Sonia rond 1925 ontwierp voor de beroemde actrice Gloria Swanson.

figuur 8

Bekijk afbeelding 14 en figuur 8.

Sonia stemde het stofontwerp af op de vorm van het menselijk lichaam.

- 3p **18** Geef drie manieren waarop het stofontwerp past bij de vorm van het menselijk lichaam.

figuur 9

De zwart-witfoto op figuur 9 werd gemaakt in het atelier van Robert Delaunay. Op de achtergrond zie je zijn schilderij van afbeelding 12. Sonia zit op de voorgrond links en draagt een door haar zelfontworpen jas. De twee modellen dragen verschillende stoffen die Sonia ontwierp.

Gesteld kan worden dat op de foto (figuur 9) het beeld wordt neergezet van sterke, vooruitstrevende moderne vrouwen.

3p **19** Geef drie manieren waarop dit wordt verbeeld.

Sonia Delaunay richtte midden jaren twintig haar eigen modestudio op: Atelier Simultané, wat zoiets betekent als Studio Simultaniteit (simultaan = tegelijkertijd). Met haar stofontwerpen, mantels en sjaals hoopte ze meer inkomsten te verwerven.

Op afbeelding 15 zie je het schilderij *Drie Simultaanjurken* uit 1925. Voor Sonia was haar werk als ontwerper even waardevol als haar autonome werk als kunstschilder. Haar ideaal was dat kunst en leven een geheel zouden vormen.

Bekijk afbeelding 12 tot en met 15 en figuur 9.

Dat kunst en leven een geheel zijn, wordt zichtbaar in haar werk.

2p **20** Leg met twee voorbeelden uit dit opgavenblok uit hoe het ideaal van kunst en leven vorm krijgt in het werk van Sonia Delaunay.

Een vertegenwoordiger van het Nederlandse chique warenhuis Metz & Co zag in 1925 de ontwerpen van Sonia in Parijs. Het warenhuis besloot haar ontwerpen te gebruiken voor de productie van kant-en-klare-naaipatronen en sjaals. Zo'n tien jaar later ontwierp Sonia ook jurken voor Metz&Co.

Vergelijk afbeelding 16 met afbeelding 14 en figuur 9.

Op afbeelding 16 zie je een jurk die Sonia ontwierp voor Metz&Co. Met een dergelijk ontwerp wist Metz&Co een bredere doelgroep te bereiken.

2p **21** Geef aan welke twee aanpassingen Sonia deed in het nieuwe ontwerp om een bredere doelgroep te bereiken.

Overal stippen

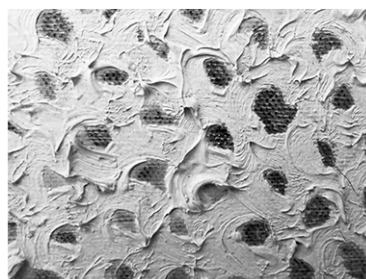
Vragen bij afbeelding 17 tot en met 22

Yayoi Kusama werd in 1929 in Japan geboren. Vanaf jonge leeftijd had Kusama last van hallucinaties: je hoort of ziet verschijnselen die er in werkelijkheid niet zijn. Tijdens zulke hallucinaties hoorde ze bijvoorbeeld de bloemen in haar tuin praten, zag ze patronen in het tafellaken tot leven komen en bollen die kamers vulden. Bollen en stippen zijn een terugkerend motief in haar kunst.

- Op afbeelding 17 zie je *Flower* (Bloem) uit 1952. Het is gemaakt met inkt, waterverf en pastel. Voor Kusama was de natuur een bron van inspiratie.
- 3p 22 Noem drie aspecten van het werk *Flower*, waarin je haar belangstelling voor natuur kunt zien.

Eind jaren vijftig vestigt Kusama zich in Amerika. Op figuur 10 zie je Kusama aan het werk in haar atelier in New York.

figuur 10

In New York maakt Kusama haar eerste *Infinity Nets* (oneindige netwerken), een serie olieverfschilderijen met een netwerk van stippen.

Bekijk afbeelding 17 en figuur 10.

In New York maakt Kusama's werk een ontwikkeling door.

- 3p 23 Geef aan de hand van afbeelding 17 en figuur 10 drie voorbeelden van deze ontwikkeling die je ziet in haar kunst.

Eind jaren zestig begint Kusama met het uitvoeren van happenings. Ze beschildert onder meer de lichamen van dansers en voorbijgangers met stippen. De happenings stonden vaak in het teken van seksuele bevrijding.

figuur 11

1968

Op figuur 11 zie je een happening uit de serie *Naked Happenings*. Links staat Kusama met een Amerikaanse vlag in de hand. De deelnemers protesteerden onder andere tegen de oorlog in Vietnam, waaraan Amerika deelnam.

- 2p 24 Geef aan de hand van figuur 11 twee kenmerken van de kunstvorm happening.

Vanaf de jaren zestig keert Kusama met tussenpozen terug naar Japan. Ze verblijft er regelmatig in een psychiatrische inrichting. In een eigen atelier blijft ze kunst maken met patronen van stippen. Het motief van de Japanse kabocha (pompoen) keert steeds terug in haar werk.

De pompoen speelt een belangrijke rol in haar *Infinity Rooms* (Kamers van oneindigheid). De pompoen symboliseert voor haar vruchtbaarheid en overvloed, een bron van energie.

figuur 12

Op figuur 12 zie je het exterieur van een van haar *Infinity Rooms* met daarin de installatie, vertaald uit het Engels, 'De oneindige liefde die ik heb voor pompoenen' uit 2016. Een foto van deze installatie zie je op afbeelding 18. Je kunt als beschouwer de ruimte betreden.

Bekijk figuur 12 en afbeelding 18.

Kusama wil de bezoeker die dit werk betreedt enerzijds een ervaring van oneindigheid geven en anderzijds de bezoeker laten duizelen.

- 2p **25** Beschrijf de manier waarop Kusama
- de indruk van oneindigheid wekt, en
 - de duizelingwekkende werking ervan versterkt.

In 2012 ontstond er een samenwerking tussen Kusama en het luxe modemerkt Louis Vuitton. Ze ontwierp kleding, schoenen en accessoires vol stippen (polkadots). In 2023 mocht Kusama van Vuitton volledig haar gang gaan bij de creatie en presentatie van de collectie *Creating Infinity* (Oneindigheid creëren).

Voor deze collectie ontwierp Kusama een exclusieve handtas in de vorm van een pompoen. Je ziet de tas *LV x YK Pumpkin Bag* op afbeelding 19. Dezelfde tas zie je ook op afbeelding 20. Deze laatste afbeelding maakte deel uit van de publiciteitscampagne van de collectie.

Bekijk afbeelding 19 en 20.

Uit de campagne blijkt de invloed van Kusama op de collectie van Vuitton, waarbij de identiteit van het modehuis toch goed herkenbaar blijft.

- 2p **26** Geef aan de hand van afbeelding 19 en/of 20 twee voorbeelden waarin je de invloed van Kusama op de collectie terugziet.

De nieuwe samenwerking van Louis Vuitton en Yayoi Kusama werd wereldwijd groots gepresenteerd. Op afbeelding 21 zie je de belangrijkste winkel van Louis Vuitton in Parijs. Op het dak werd een reusachtige opblaaspop van de kunstenaar Kusama geplaatst, die als het ware de gevels van stippen voorziet.

Kusama heeft samen met Vuitton de titel van de collectie bedacht: *Creating Infinity* (Oneindigheid creëren).

- 1p **27** Geef aan de hand van afbeelding 21 een verklaring voor deze titel.

In de marketingcampagne ging Vuitton een samenwerking aan met Snapchat: via deze app worden digitaal gecreëerde beelden over de werkelijkheid heen getoond. Op afbeelding 22 zie je hoe de polkadots van Kusama verschijnen op beroemde gebouwen in Parijs.

Journalist Thomas van Huut gaf in de krant commentaar op de samenwerking van Kusama met Vuitton. Hij vroeg zich af: "Een kunstenaar die in de twintigste eeuw bij de avant-garde hoorde en haar werk nu uitlevert aan een groot modehuis, reduceert die haar ooit vooruitstrevende werk niet tot een decoratief printje?"

Uit het citaat kun je afleiden dat Van Huut kritiek heeft op de samenwerking van Kusama met Vuitton.

- 2p **28** Geef
- een argument ter onderbouwing van de kritiek van Van Huut dat het hier alleen maar gaat om 'een decoratief printje'.
 - een argument waarom Kusama nog steeds te zien is als een vooruitstrevend kunstenaar.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift.